

સ્તમ્ભનકપુરમળડન પાર્શ્વનાથ સ્તોત્રયુગલ

- સં. અમૃત પટેલ

સ્તમ્ભનપુરમળડન પુરુષાદાનીય અર્હત્ પાર્શ્વદેવનાં અહીં પ્રકાશિત થતાં બે સ્તોત્રો ઘણાં ભાવવાહી છે. લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામન્દિર અમદાવાદનાં હસ્તપ્રતસંગ્રહની, એક એક પત્રની બે પ્રતો ઉપરથી આ બે સ્તોત્રોનું સમ્પાદન થયું છે. તેમાં પહેલાં, અજ્ઞાતકર્તૃક સ્તમ્ભનાધીશ પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર(૧૫ પદ્ય)નો પ્રારંભ ‘ગીવાર્ણચક્ર’થી થાય છે. તેનો ક્રમાંક ભેટ સૂચિ ૧૫૧૩૬ છે. ૨૬ x ૧૧ સે.મીનું પરિમાણ છે. પ્રાયઃ ૧૮મા શતકમાં લખાયેલ છે. બીજું સ્તોત્ર ‘જનાનન્દમાકન્દથી પ્રારંભાતું અજ્ઞાતકર્તૃક સ્તમ્ભનક પાર્શ્વજિનસ્તોત્ર, લા.દ.ભેટ સૂચિ ૫૮૦૯/૧ એક પત્રની પત્રમાં ૧૬મા શતકમાં લખાયેલ છે.

‘ગીવાર્ણચક્ર’ પદ્યથી શરુ થતાં, વસન્તતિલકા છન્દમાં નિબદ્ધ, આ સ્તોત્રમાં રૂપક, અનન્વય, (કેનોપમા તવ તતો મયકા વિધેયા ॥૬॥) ઉપમા વગેરે અલંકારોથી ભાવાભિવ્યક્તિ બહુ સચોટ બની છે. ૧૦મા પદ્યમાં રાગ-દ્વેષ અને મોહનાં લક્ષણો બહુ સરલ રીતે દર્શાવ્યાં છે. ૧૨મા પદ્યમાં ‘ભક્તામરસ્તોત્ર’ ‘મત્તદ્વિપેન્દ્ર’ પદ્યની, ‘ભયં ભિયેવ’ પદની પ્રતીતિ ‘ભીતા વ્રજન્તિ ચ ભયા... (॥૧૨॥) પદ દ્વારા થાય છે. અન્તિમ પદ્યમાં ‘ભુવનસદ્બુચમિતૈઃ’ પદ ‘ભુવન’ શબ્દથી ૧૪ની સંખ્યા સૂચવાઈ છે. તેમાં સંભવ છે કે કર્તાનું નામ ‘ભુવન’ શબ્દથી ગર્ભિત રીતે સૂચવાયું હોય. કારણકે મોટે ભાગે સ્તોત્ર જેવી લઘુકૃતિઓમાં પદ્ય સંખ્યા, શબ્દાઢ્ઢ્ઠથી અપાઈ જેમ તેવું પ્રાયઃ જોવામાં આવ્યું નથી.

જનાનન્દમાકન્દથી પ્રારંભ થતાં સ્તોત્રમાં પ્રસન્ન પદલાલિત્ય છે. તેમાં પળ ઉપમા વગેરે અલંકારો પ્રયોજાયા છે, તેમાં ‘શરુનાં ત્રણ પદો વૃત્યનુપ્રાસમળિડત છે. ૪થું પદ ‘મુદા સ્તૌમિ પાર્શ્વ જિનં સ્તમ્ભનેશં’ ધ્રુવપંક્તિરૂપે છે. પ્રસ્તુત સ્તોત્રમાં વર્ણ પુનરાવર્તનથી લયમાધુર્ય પ્રગટે છે, જેથી ભુજંગપ્રયાત છન્દમાં લયનર્તન પળ.

સ્તમ્ભનક પાર્શ્વનાથની સ્તવના નવાઢ્ઢ્ઠવૃત્તિકાર અભયદેવસૂરિજીએ (ઈ.સ. ૧૦૭૫) કરેલી. તેમના અપભ્રંશ ભાષામય’ જય તિહુઅળ સ્તોત્ર બાદ લગભગ ૧૦ જેટલાં સ્તોત્રો મહિમામળિડત ‘સ્તમ્ભનપાર્શ્વ’નાં રચાયાં છે. તેમાં આ બે સ્તોત્રોથી પ્રસ્તુત જિનસમ્બદ્ધ બે વિશેષ રચનાની વૃદ્ધિ થાય છે.

(१)

अज्ञातकर्तृकं स्तम्भनाधिपपार्श्वनाथ स्तोत्रम्

गीवार्णचक्र-नरनायकवृन्दवन्द्यं
 भव्यावलीकमलबोधनसूरराजम् ।
 कल्याणकल्पतरुसेचनवारिवाहं
 श्रीस्तम्भनाधिपमहं प्रणमामि पार्श्वम् ॥१॥
 देवाधिदेव ! तव पादपयोजयुग्मं
 सम्प्राप्य साधुजनलोचनषट्पदाली ।
 प्राप्य प्रमोदमकरन्दरसं सुहृद्यं
 संवेदयत्यतितरां सुखपङ्कमगना ॥२॥
 आनन्दपूरकलिताऽमल एष घस्रो
 यस्मिँस्त्वदीयवदनाम्बुजदर्शनं मे ।
 पक्षोऽतिदक्षजनवर्ण्य इहातिजज्ञे
 स्वान्तं त्वदीयगुणसङ्गरतं च यत्र ॥३॥
 मासोऽयमत्र सुखराशिनिवासभूतो
 वर्षं सहर्षमिति नाथ ! विचारयामि ।
 एतद्युगं सुगममत्र विवेकपूर्णं
 त्वद्पादपङ्कजमहं च यदा महेयम् ॥४॥
 देवाद्विरेष जिनराज ! न कोमलाङ्गो
 रत्नाकरोऽपि लवणत्वरसो न रम्यः ।
 पक्षद्वयेऽपि दिनमेकमयं विहाय
 चन्द्रः कलापरिकराऽपरिपूर्णभावः ॥५॥
 युक्तो महाविषधरैः किल चन्दनद्रुः
 प्रत्युग्रतापजनकस्तरणिः प्रतीतः ।
 कल्पद्रुमोऽपि तरुजातिरयं विचेताः
 केनोपमा तव ततो मयका विधेया ॥६॥ (युग्मम्)
 त्वं नाथ ! देवतरुतोऽभ्यधिकं वदान्य
 आमुष्मिकैहिकसुखौघविधानदक्षः ।

ये त्वां विहाय परदेवकृतांह्रिसेवा-
 स्तेभ्यो परो भुवि नरो न जडोऽस्ति कश्चित् ॥७॥
 जानन्ति केऽपि किल लक्षणतर्कविद्यां
 ज्योतिष्क-वैद्यक-कलासु विवेकिनोऽन्ये ।
 मन्त्रादिभावनपुणाः कतिचिज्जगत्सु
 सन्तीह नो तव निरूपणभावदक्षाः ॥८॥
 आस्तां तवाऽनघ ! गुणौघरसः परेषु
 मुद्राऽपि नैव तव नाथ ! हि तैरवाप्ता ।
 काम-क्रुधादिविगुणैरनिशं भृतास्ते
 शान्तादिभावकलितो भगवंस्त्वमेव ॥९॥
 रामारसाऽऽविलतया कलितो हि रागो
 द्वेषस्तु शत्रुघनघातनहेतिलक्षः ।
 मोहः परेष्वबुधताऽऽचरणेन गम्यो
 नाऽमी मया त्वयि विभो !ऽपगुणास्तु दृष्टाः ॥१०॥
 त्वद्वीक्षणाज्जिनवरेन्द्र ! शरीरभाजां
 मोदातिशेषकलितं हृदयं क्षणात् स्यात् ।
 धाराधराऽमलजलाद् भवति प्ररोहः
 पृथ्व्यां यथा सफलभूरुहजातियोग्यः ॥११॥
 कण्ठीरवा-ऽनल-करीन्द्र-गदा-ऽहि-नीर-
 चौरा-ऽरि-सङ्गर-महोदर-बन्धनाद्याः ।
 भीता व्रजन्ति च भया(याद्?) रवितस्तमांसि(स्तमिश्र?)-
 वन्नाथ ! नामजपतस्तव नास्ति शङ्का ॥१२॥
 येषां जिनेन्द्र ! तव नाम हृदि प्रशस्तं
 नित्यं स्थितं भवति देव ! सुखानि तेषाम् ।
 स्युः शाश्वतानि सुरराज-नरेन्द्रसम्पद-
 युक्तानि मङ्गलरमावरदानि मन्ये ॥१३॥
 नागाधिपोऽनलदवानलविहवलास्यः
 पीयूषपूरतुलितं वचनं त्वदीयम् ।

श्रुत्वा विभो!ऽजनि स नागपदाधिकारी
 सर्वोऽपि(?प्ययं?) जिनवरेन्द्र ! तव प्रभावः ॥१४॥
 इत्थं सदा भुवनसङ्ख्यमितैः सुवृत्तैः
 प्रातः स्तुतिं विदधते मनुजाः सदा ये ।
 सद्ब्रह्म-निर्जर-नरेशसुखानि नित्यं
 ते प्राप्नुवन्ति कमलाकलितानि देव ! ॥१५॥

(२)

अज्ञातकर्तृकम् स्तम्भनकपार्श्वजिनस्तोत्रम्

जनानन्दमाकन्दसच्चैत्रमासं, श्रितश्रीमहानन्दलक्ष्मीविलासम् ।
 तमस्तोमसम्भारहिंसादिनेशं मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥१॥
 पुराऽऽराधि राजराजेन्द्रदेवै(राजेन्द्रदेवेन्द्रराजै)-गृहीत्वा निजस्थानके क्लृप्तसेवैः ।
 हृदि स्वे विधायाऽतिभक्तेः प्रवेशं, मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥२॥
 सदा प्रातिहार्यैः शुभैः शोभमानं, जितोदारदुर्वारभावारिमानम् ।
 फणाश्रेणिसंशोभिमौलिप्रदेशं, मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥३॥
 निशाकान्तवच्चारुचारित्रपात्रं, लसद्वर्यवैडूर्यरोचिष्णुगात्रम् ।
 शुभध्यानविध्वस्तकर्मप्रदेशं, मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥४॥
 नवाऽऽषाढपर्जन्यगम्भीररावं, भवाम्भोधिमज्जज्जनोत्तारनावम् ।
 स्वसद्देशनाबोधिताशेषदेशं, मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥५॥
 सदा पन्नागाधीशसंसेव्यपादं, निजज्ञाननिर्धूतदुर्वारिवादम् ।
 व्रताऽऽदानकालेप्सितश्रीनिवेशं, मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥६॥
 परिच्छिन्नसंसारवासैकपाशं, यशःपूरकपूरसम्पूरिताऽऽशम् ।
 मुखश्रीपराभूतसम्पूर्णभेशं, मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥७॥
 प्रभूतप्रभावं प्रचण्डप्रतापं, रमामन्दिरं त्यक्ततृष्णादितापम् ।
 कदाचित् कथञ्चिन्न लब्धाऽघलेशं, मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥८॥
 ज्वर-श्वास-कासादिनिर्नाशहेतुं, वधच्छेद-बन्धादिदुःखाब्धिसेतुम् ।
 स्मरावेगविध्वंसने व्योमकेशं, मुदा स्तौमि पार्श्वं जिनं स्तम्भनेशम् ॥९॥
 एवं प्रभुं स्तम्भनकावतंसं, वामातनूजं कृतविश्वशंसम् ।
 स्तवीति यः, स्वस्य भवेऽत्र भक्तिः, क्रमाच्च जायेत [भवाद्वि]मुक्तिः ॥१०॥